

**ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ
САМАРАДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.26.88.050>

Норбошева Мехри Ачиловна

*ТерДУ Педагогика институти Психология кафедраси мудири
Психология фанлари номзоди, доцент*

Аннотация: Мазкур мақолада боланингоиламуҳити, оилавий муносабатларини ўрганишининг таълим-тарбияга таъсири, бола шахси шаклланишида оиладаги ўзаро муносабатларнинг ўрни масалалари баён этилган.

Калит сўзлар: оилавий муносабатлар, “мен”, оила расми, ота-онага муносабат, шахслараро муносабат, психологик портрет, таълим, тарбия

**ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ
ОБРАЗОВАНИЯ**

Норбошева Мехри Ачиловна

*Заведующей кафедры Психологии Педагогического института ТерГУ
Кандидат психологических наук, доцент*

Аннотация: В статье описывается семейное окружение ребенка, влияние изучения семейных отношений на образование и воспитание, роль семейных отношений в формировании личности ребенка.

Ключевые слова: семейные отношения, “Я”, образ семьи, отношение к родителям, межличностные отношения, психологический портрет, образования, воспитания

**INFLUENCE OF FAMILY RELATIONSHIP ON EDUCATION
EFFICIENCY**

Norbosheva Mehri Achilovna

*Head of the Department of Psychology, Pedagogical Institute TerSU
PhD in Psychology, Associate Professor*

Abstract: The article describes the child's family environment, the impact of studying family relations on education and upbringing, the role of family relations in the formation of the child's personality.

Keywords: family relations, «I», family image, attitude to parents, interpersonal relationships, psychological portrait, education, upbringing

Мавзунинг долзарблиги: Боланинг сифатли таълим олиши учун албатта яратилган шарт-шароитлар муҳим ҳисобланади. Айниқса, бола яшаётган оила муҳитининг маънавий-психологик иқлими соғлом бўлишлиги унинг таълим-тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади. Оиланинг болани ўқиши учун масъулиги “Таълим тўғрисида”ги Қонуннинг 51-моддасида: “Вояга етмаган таълим олувчиларнинг ота-онаси ва бошқа қонуний вакиллари боланинг ўқиши, тарбияланиши, жисмоний, маънавий ва интеллектуал ривожланиши учун масъулдир... ўз болаларини инсонпарварлик, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, маънавий, миллий ва умуминсоний қадриятларни ҳурмат қилиш руҳида тарбиялаши; ўз болаларининг интеллектуал, маънавий ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиши”[1] белгилаб қўйилган.

Ўзбекистонда оилаларни мустаҳкамлаш, уларни ижтимоий ҳимоялаш, баркамол шахс, маънавий етук, жисмонан соғлом авлодни тарбиялаш йўлида ижобий ишлари ўз ифодасини топмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019 йил 3 майдаги ПҚ–4307-сон қарорига мувофиқ ёшларни мустақил ҳаётга кафолатли тайёрлаш, тарбиянинг ҳомиладорлик давридан бошланиб, 18 ёшигача давом этадиган, тадрижийлик ва узлуксизлигига асосланган методикани ишлаб чиқиш ва ҳаётга татбиқ этиш, ёшларни шахс сифатида ўз-ўзини ривожлантиришга йўналтириш, дунёқараши кенг, фаол фуқаролар этиб тарбиялаш мақсадида “Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси”[3] тасдиқланди. Оилавий тарбия ижтимоий тарбияга нисбатан болаларнинг руҳий оламига, ҳиссиёти ва туйғуларига чуқур таъсир кўрсатади. Ҳозирги шароитда оилаларда умуминсоний ва миллий кадрларга таянган, шарқона ахлоқий хусусиятлар акс этган маънавий-ахлоқий муносабатлар қарор топмоқда ва оилаларда ҳуқуқий, ахлоқий ва руҳий асослар такомиллашиб бормоқда. Уйда соғлом ахлоқий муҳит, ўзаро муомала маданияти, ахлоқий тамойил чуқур илдиз отмаса, оилада бўшлиқ, салбий ҳолатларнинг қарор топиши муқаррардир.

Ота-оналар ва педагоглардан талаб қилинадиган нарса эса – бу катта сабр, меҳр ва бола тарбиясига илмий асосланган ягона ёндашувдир. Тўғри йўсинда олиб борилган тарбия натижасида бола мустақил фикр юритишга ва катта ҳаётга дадил қадам қўйишга тайёр бўлади. Болаларнинг оилада ўз “мен”ини англаши жуда муҳим ҳисобланади. Педагоглар ва психологлар оила муаммоларини, унинг анъана ва удумларини, бола шахсининг шаклланишида оиланинг таъсирини кўплаб тадқиқотларда ўрганганлар. Бола ота – онанинг фақатгина тарбиявий таъсир этиш маҳсули эмас. У ўз оиласини ўзича тушунади ва қабул қилади. Оиладаги ўз ўрнини ўзаро алоқада белгилайди ва оилада ўзини шахс сифатида англайди. Болалар оилада рўй бераётган ҳодисаларга катталарга нисбатан бошқача баҳо берадилар. Биз қачонки атрофимиздаги оламни бола кўзи билан кўришга ўрганиб олганимиздан сўнггина, уларни тўғри тушунамиз, ҳаяжонларига, қайғуларига ёрдам бера оламиз. Бугунги амалий психология ва болалар психологиясида мактабгача ва кичик мактаб ёшдаги болаларнинг оилада болани шахс сифатида идрок этилиши ва унинг бола умумпсихик тараққиётига таъсири, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари доирасида ижтимоий роллар ҳақидаги тасаввурлар шаклланиши, катталарга тақлид орқали мулоқот кўникма ва малакаларининг таркиб топиши каби масалалар ўрганилмоқда.

Методика. Ҳозирда кўплаб психодиагностик воситалар тестлар, методикалар, сўровномалар мавжуд бўлиб улардан ўқувчи шахсининг оилавий муносабатларини ўрганишда кенг фойдаланилмоқда. Шундай ташхис воситаларидан бири бу “Оила расми” номи билан кенг тарқалган проектив тестиدير. Эстон психологи Г.Хоментас[10] томонидан ишлаб чиқилган машҳур «Оила расми» тести катталарга дунёни бола кўзи билан кўришга ёрдам берувчи воситадир. Бу тест боланинг ўз оиласига берган шахсий баҳоси ҳақида, оила аъзолари билан бўлган муносабатлари, бола нималарни идрок қила олмаслиги, нималарни кучли ҳаяжон билан ҳис қилиши ҳақида тушунча беради. Нималар болани онгсиз равишда хавотирга солса, худди шу нарсалар болаларнинг расмларида ифодаланади. Оила расми бола шахсининг психологик портретидир. Бу тестни 3 ёшдан 10 ёшгача бўлган болаларда қўллаш мумкин. Психологлар бу тестдан боланинг оиладаги “Мен”ини ўрганиш мақсадида фойдаланадилар. Бу тестни ўтказиш педагогик

ва психологик амалиётда қулай ва оммабоп. Бу тестни ўқитувчилар, таълим муассасалари психологлари ва ҳатто ота – оналар ўтказишлари мумкин.

Тадқиқотни ўтказиш учун 21 x 29 см ҳажмидаги оқ қоғоз, ўчирғич керак. Болага: «Илтимоc, ўз оиланг расмини чизиб бер» – деб айтилади. Лекин «оила» нима эканлиги ҳақида тушунтирилмайди, чунки, тест талаби шуни тақозо этади. Агар, болага тушунча берилса тадқиқот ўтказишнинг мақсади ўзгаради. Болага расм чизиш топшириқ берилганда вақт чегараланмайди. Топшириқни бола бажараётганда қуйидагиларга эътибор бериш керак: таркибларни чизиш кетма – кетлиги, таркибларни ўчирилиши, боланинг изоҳларга, ҳис – ҳаяжонга берилиши ва ҳ.к.

Топшириқ бажариб бўлгандан сўнг болага қуйидаги саволлар берилиб суҳбат ўтказилади:

- 1) Айтчи, сен бу расмда кимларни чиздинг?
- 2) Улар қаердалар?
- 3) Улар нима қиляптилар?
- 4) Улар хурсандмилар, ёки бирон нарсадан зерикканмилар?
- 5) Улардан қайси бири бахтли? Нимага?
- 6) Улардан қайси бири жуда бахтсиз? Нимага?

“Оила расми” методикаси натижаларини таҳлил қилишда боланинг ёши, оила аъзоларининг сонини ҳамда ака, ука, опа, ёки сингилларининг ёшини билиш мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, бола чизган расм таҳлил қилинаётганда суҳбатдаги маълумотлар методиканинг шкалаларига қатъий эътибор қаратишни талаб қилади.

Оила расми тести боланинг ёш хусусиятлари билан боғлиқдир. 3 – 4 ёшдаги болалар одам гавдасини чизиқлар билан тўлиқ бўлмаган ҳолда чизадилар. 5 – 10 ёшли болаларнинг расми эса анча бойроқ бўлиб, гавда тузилишлари тўлиқ, расмлар тугалланган бўлади. Демак, болалар томонидан чизилган оила расмлари синчковлик билан ҳар бир деталига эътибор бергани ҳолда таҳлил қилиниши лозим бўлади. Бу тест учун миқдорий баҳо белгилаш тизими ишлаб чиқилган ва 5 хил аломат мажмуаси ажратиб кўрсатилган

Маълумки, оилани кинетик расми методикаси фақат бугунни, ўтмишни акс эттириб қолмай шу билан бирга келажакка қаратилгандир, чунки бола расм чизишда вазиятни тушуниб олишга интилади, оилавий муносабатлар ҳал қилади. Оиланинг кинетик расми икки қисмдан расм чиздириш ва расмдан кейин суҳбатлашишдан иборат. Тадқиқот давомида болаларга кўрсатмага мувофиқ оқ қоғоз, қора қалам ва ўчирғич берилди. Вазифа тушунтирилгач, болалар катта қизиқиш билан расм чиздилар. Болаларни 2 та гуруҳга ажратиб олинди, 1- гуруҳ 5-7 ёшлилар, 2- гуруҳ 7-10 ёшлилар бўлди. Болалар билан расм чизиш давомида чизаётган расмларига шарҳлар беришди, жумладан, онам бу ерда туради, синглим ухлаб қолгани учун кўринмайди, дадам йўқлиги учун онамни 2 марта чизсаммикан?, бобомниям чизсам майлими? каби мулоҳазалар кузатилди. Болалар ўзлари чизган расмларни бир-бирларига кўрсатиб изоҳлаб ҳам бердилар. Расм чизишни яқунлаган болалар билан олиб борилган суҳбат натижаларига кўра таҳлил умумий тарзда қуйидагича ўз аксини топди.

1-жадвал

№	шкалалар	Умумий таҳлил натижалари					
		Болалар сони	фоизда	Шундан кизлар	фоизда	Шундан ўғил болалар	фоизда
1	оиладаги барча аъзоларнинг расмини чизган	31	73,8	19	45,2	12	28,5
	оила аъзоларидан биронтаси чизилмаган	11	26,1	7	16,6	4	9,5
2	оилага тааллуқли бўлмаган одамларнинг расми чизилган	13	30,9	5	11,9	8	19
3	ўзини ота ва онасининг ўртасида чизиб кўрсатган	21	50	13	30,9	8	19
	кичик укаси ёки синглисини умуман чизмаган	9	21,4	3	7,1	6	14,3
4	бола ўз расмини чизмаган	13	30,9	6	14,3	7	16,6
	фақат ўзинигина чизган	8	19	3	7,1	5	11,9
5	Оила ўрнига ҳайвонлар ва қушларни чизган	8	19	3	7,1	5	11,9
6	оила аъзоларининг расмини қўллари туташган ва бир қаторда чизган	31	73,8	19	45,2	12	28,5
7	оила аъзолари гуруҳ – гуруҳ бўлиб чизилган	10	23,8	6	14,3	4	9,5
8	Оила аъзоларининг кийимларида қўп таркибларнинг борлиги, ранглиги	28	66,6	19	45,2	9	21,4
	оила аъзоларининг гавдалари тўлиқ эмаслиги, кийимсиз ёки тугатилмаганлиги	14	33,3	6	14,3	8	19
9	отаси ва онасини жуда катта қилиб чизган	30	71,4	18	43	12	28,5
10	ўзини ота ва онасидан ҳам катта қилиб чизган	12	28,5	7	16,6	5	11,9
11	ўзини оила аъзоларига нисбатан жуда кичик чизган	21	50	16	38	5	11,9
12	бола ўз расмини қўлларини юқорига кўтарган ҳолда, бармоқларини узун қилиб чизган	17	40,4	10	23,8	7	16,6
13	оила аъзоларининг қўлларини муштча тугилган ҳолда, бармоқлари узун ҳолатда чизган	9	21,4	3	7,1	6	14,3
14	ўзининг тишларини катта қилиб чизган	17	40,4	10	23,8	7	16,6
	оила аъзоларини тишларини катта қилиб чизган	10	23,8	4	9,5	6	14,3

Хулоса. Оилани кинетик расми методикаси фақат бугунни, ўтмишни акс эттириб қолмай шу билан бирга келажакка қаратилгандир, чунки бола расм чизишда вазиятни тушуниб олишга интилади, расмида ифодаланган оиладаги шахслараро муносабатларни ўзига хос тарзда талқин қилади, оила ҳақидаги тасаввурини намоён этади. Ҳар бир расмда боланинг тасаввуридagi “ота-она” ижтимоий роллари акс этади, оилавий муносабатлар психологияси кўринади. Таҷриба натижаларига кўра синалувчиларнинг 71,4% отаси ва онасини жуда катта қилиб чизган, демак, оиладаги муносабатлар тенглик асосида, бола ўзини оилада катталардек хис қилади деган хулосага келиш мумкин. Бундай оилаларда бола шахси шаклланишига ижобий таъсир кўрсатувчи муҳитнинг мавжудлиги қувонарли албатта. Аммо, оиласининг ўрнига ҳайвонлар ва қушларни чизган болалар 19%ни ташкил этди, бундай болаларга оиласида эътибор ва ҳиссий мулоимлик етишмаслиги ачинарли ҳол. Бундай муҳитда ўсаётган болада ўзига ишончи паст, одамовилик, мулоқотга киришишда қийинчилик, мустақил фикрлай

олмаслик каби ҳолатлар кузатилади.

Тадқиқотчилар фикрича, ота-она ва фарзанд ўртасидаги муносабат бола шахси шаклланишидаги етакчи омилдир. Мактабгача ва кичик мактаб ёшдаги болаларнинг оила ҳақидаги тасаввурларини ўрганиш, ҳар бир боланинг оилавий муҳити ва ота-онасининг болага муносабати ҳақидаги маълумотлар тарбиячи-педагогларга оила билан ҳамкорликда муҳим манба сифатида хизмат қилади. Бу эса таълим ташкилотларида олиб бориладиган таълим-тарбия жараёнининг сифати ва самарадорлигини таъминлайди.

Адабиётлар:

Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 12.10.2021 й., 03/21/721/0952-сон)

Абрамова Г.С. Практическая психология. М.,Триеста. 2005. 496с

Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси. Тошкент-2019 йил

Норбошева М.О. Мактабгача таълимда психодиагностика Термиз, 2015

Норбошева М. Мактабгача ёшдаги бола шахсини ривожлантиришда ўйинли технологиялардан фойдаланишнинг аҳамияти. ж.Педагогика. 2021 2-сон, 125 б

Норбошева М.А. Болалар психологияси ва психодиагностикаси. Т.,2020

Норбошева М.А. Оилада маънавий тарбияни такомиллаштиришда

мумтоз асарларнинг ўрни. ж. Педагогика ва психологияда инновациялар №8, 2020. 15-22б

Narbasheva M. A. The importance of pedagogical and psychological literacy of parents in preparing children for school education// ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal Vol. 11, Issue 1, January 2021 p.728-732

Ғозиев Э.,Самарова Ш. Болалар психологияси Т.,2012

Хоментаускас Г.Т. Семья глазами ребенка. М.,Педагогика. 1989 110 с